

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
Dabaszinātņu un matemātikas fakultāte
Matemātikas katedra

Studiju kurss

Veselo skaitļu teorija

9.lekcija (datoriķiem)

Docētājs: Dr. P. Daugulis

2008./2009.studiju gads

Saturs

1. Vienādojumu risināšana atlikumu kopās ar saliktu moduli	3
1.1. Risināšanas vispārīgā shēma gadījumā ar saliktu moduli	3
1.2. Ķīniešu atlikumu teorēma un tās pastiprinājumi . . .	6
2. 9.mājasdarbs	23

1. Vienādojumu risināšana atlikumu kopās ar saliktu moduli

1.1. Risināšanas vispārīgā shēma gadījumā ar saliktu moduli

1.1. teorēma. Ja $m = p_1^{\alpha_1} \dots p_l^{\alpha_l}$, tad vienādojums

$$f(x) \equiv 0 \pmod{m}$$

ir ekvivalents sistēmai

$$\begin{cases} f(x) \equiv 0 \pmod{p_1^{\alpha_1}} \\ f(x) \equiv 0 \pmod{p_2^{\alpha_2}} \\ \dots \\ f_l(x) \equiv 0 \pmod{p_l^{\alpha_l}}. \end{cases}$$

PIERĀDĪJUMS Saskaņā ar iepriekš pierādītu faktu sistēmas atrisinājumi veido klases mod $m = p_1^{\alpha_1} \dots p_l^{\alpha_l}$. Ja skaitlis a apmierina

sistēmu, tad $p_i^{\alpha_i} | f(a)$ katram i , tātad ir spēkā dalāmība $m | f(a)$ un $f(a) \equiv 0 \pmod{m}$.

Ja vesels skaitlis b apmierina vienādojumu $f(x) \equiv 0 \pmod{m}$, tad tas apmierina vienādojumu $f(x) \equiv 0 \pmod{p_i^{\alpha_i}}$ katram i , jo $p_i^{\alpha_i} | m$, tātad tas apmierina arī visu sistēmu.

1.1. piezīme. Iepriekšējā teorēma vedina uz šādu algoritmu vienādojuma $f(x) \equiv 0 \pmod{m}$ risināšanai ar saliktu moduli $m = p_1^{\alpha_1} \dots p_l^{\alpha_l}$:

1. Atrisināt vienādojumu $f(x) \equiv 0$ pēc katras pirmskaitļa pakāpes $p_i^{\alpha_i}$. Šī soļa rezultātā tiek iegūtas atlikumu klašu kopas S_i , kur $S_i \subseteq \mathbb{Z}/p_i^{\alpha_i}\mathbb{Z}$ (lokālie atrisinājumi).
2. Mēģināt rekonstruēt ("salīmēt") sākotnējā vienādojuma globālos atrisinājumus no lokālajiem atrisinājumiem $\pmod{p_i^{\alpha_i}}$: katrai kopu virknei $(a_1, \dots, a_l)$, kur $a_i \in S_i$, mēģināt piekārtot atlikumu klases pēc moduļa m . Citiem vārdiem sakot, ja $a_i \in S_i$ ir atrisinājums vienādojumam

$$f(x) \equiv 0 \pmod{p^{\alpha_i}},$$

tad ir jāatrod visi vesēlie skaitļi x , kas visām iespējamajām virknēm $(a_1, \dots, a_l)$ apmierina sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{p_1^{\alpha_1}} \\ x \equiv a_2 \pmod{p_2^{\alpha_2}} \\ \dots \\ x \equiv a_l \pmod{p_l^{\alpha_l}}. \end{cases}$$

1.2. Ķīniešu atlikumu teorēma un tās pastiprinājumi

1.2. teorēma. (*Ķīniešu atlikumu teorēma - klasiskais variants*, Sun Tzi, 3.gs. AD) Ja $LKD(m_1, m_2) = 1$, tad vienādojumu sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{m_1} \\ x \equiv b \pmod{m_2} \end{cases}$$

ir tieši viens atrisinājums pēc moduļa $m_1 m_2$.

PIERĀDĪJUMS Tā kā $LKD(m_1, m_2) = 1$, tad 1 un līdz ar to arī $a - b = (a - b) \cdot 1$ var tikt izteikts kā m_1 un m_2 lineāra kombinācija: eksistē veseli skaitļi u_1 un u_2 tādi, ka

$$a - b = u_1 m_1 + u_2 m_2.$$

Pārnesot dažus locekļus uz pretējāmu pusēm definēsim

$$\tilde{x} = a - u_1 m_1 = b + u_2 m_2.$$

Redzam, ka $\tilde{x}$ apmierina doto sistēmu, tātad tā klase mod $m_1 m_2$ arī apmierina sistēmu.

Pieņemsim, ka divi skaitļi $\tilde{x}_1$ un $\tilde{x}_2$ apmierina sistēmu, tad

$$\tilde{x}_1 - \tilde{x}_2 = m_1 q_1 = m_2 q_2,$$

kur $m_2 | q_1$ un $m_1 | q_2$, tātad $\tilde{x}_1 - \tilde{x}_2 \equiv 0 \pmod{m_1 m_2}$. Ir pierādīts, ka atrisinājumi veido vienu klasi mod $m_1 m_2$. ■

1.2. piezīme. Ķīniešu atlikumu teorēmas cits formulējums: sistēma

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{m_1} \\ x \equiv b \pmod{m_2} \end{cases}$$

ir ekvivalenta vienam vienādojumam

$$x \equiv c \pmod{m_1 m_2}.$$

1.1. piemērs. Atrisināsim sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{3} \\ x \equiv 3 \pmod{5} \end{cases}$$

Redzam, ka $3 - 2 = 1 = 2 \cdot 3 - 1 \cdot 5$, tātad

$$x \equiv 3 + 1 \cdot 5 = 2 + 2 \cdot 3 = 8 \pmod{15}.$$

1.3. teorēma. (*Kīniešu atlikumu teorēma - modernais variants*) Ja $LKD(m_i, m_j) = 1$ visiem pāriem i, j , tad vienādojumu sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \end{cases}$$

ir tieši viens atrisinājums pēc moduļa $m_1 m_2 \dots m_s$.

PIERĀDĪJUMS Ir vairāki pierādījuma veidi.

Pierādījums izmantojot matemātisko indukciju ar parametru s . Ja $s = 2$, tad ir pierādīts. Pieņemsim, ka apgalvojums ir spēkā, ja $s = i$ un pierādīsim, ka apgalvojums ir spēkā ar $s = i + 1$. Apskatīsim

sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \\ x \equiv a_{s+1} \pmod{m_{s+1}} \end{cases}$$

Sistēma, kas satur pirmos s vienādojumus, saskaņā ar indukcija pieņēmumu ir ekvivalenta vienam vienādojumam

$$x \equiv c \pmod{m_1 \dots m_s}.$$

Tātad visa sistēma ir ekvivalenta divu vienādojumu sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv c \pmod{m_1 \dots m_s} \\ x \equiv a_{s+1} \pmod{m_{s+1}}, \end{cases}$$

kas apmierina divu vienādojumu sistēmas ķīniešu atlikumu teorēmas nosacījumus. Tādējādi $s + 1$ vienādojumu sistēmai eksistē viens atrisinājums mod $m_1 \dots m_{s+1}$.

Pierādījums izmantojot elementu invertējamību. Apzīmēsim ar M skaitli $m_1 m_2 \dots m_s$. Katram i definēsim t_i šādi:

$$\frac{M}{m_i} \cdot t_i \equiv 1 \pmod{m_i}.$$

Tas ir iespējams, jo visi skaitļi m_j , $i \neq j$ ir invertējami mod m_i . Apskatīsim veselu skaitli

$$D = a_1 \left(\frac{M}{m_1} \right) \cdot t_1 + a_2 \left(\frac{M}{m_2} \right) \cdot t_2 + \dots + a_s \left(\frac{M}{m_s} \right) \cdot t_s = \sum_{i=1}^s a_i \left(\frac{M}{m_i} \right) \cdot t_i.$$

Redzam, ka D apmierina sistēmu, jo

$$a_i \left(\frac{M}{m_i} \right) \cdot t_i \equiv \begin{cases} a_i \pmod{i}, \\ 0 \pmod{j}, \end{cases}$$

kur $i \neq j$. Vienīgums $\pmod{M}$ tiek pierādīts tāpat kā klasiskajā gadījumā. ■

1.3. piezīme. Iepriekšējās teorēmas cits formulējums: sistēma

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \end{cases}$$

ir ekvivalenta vienam vienādojumam

$$x \equiv c \pmod{m_1 m_2 \dots m_s}.$$

1.2. piemērs. Atrisināsim sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{3} \\ x \equiv 3 \pmod{5} \\ x \equiv 5 \pmod{7} \end{cases}$$

ar diviem paņēmieniem, kas atbilst dotajiem pierādījumiem.

Matemātiskās indukcijas paņēmieni. Zinām, ka pirmo divu vienādojumu atrisinājums ir $x \equiv 8 \pmod{15}$, tāpēc sistēma ir ekvivalenta divu vienādojumu sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv 8 \pmod{15} \\ x \equiv 5 \pmod{7}. \end{cases}$$

Redzam, ka $8 - 5 = 3 = 3 \cdot 15 - 6 \cdot 7$, tāpēc

$$x \equiv 8 - 3 \cdot 15 = 5 - 6 \cdot 7 = -37 \equiv 68 \pmod{105}.$$

Invertējamo elementu paņēmiens. Redzam, ka

$$t_1 = 35^{-1} \equiv 2^{-1} \equiv 2 \pmod{3},$$

$$t_2 = 21^{-1} \equiv 1^{-1} \equiv 1 \pmod{5},$$

$$t_3 = 15^{-1} \equiv 1^{-1} \equiv 1 \pmod{7}.$$

Tādējādi

$$D = 2 \cdot 35 \cdot 2 + 3 \cdot 21 \cdot 1 + 5 \cdot 15 \cdot 1 = 278 \equiv 68 \pmod{105}.$$

1.3. piemērs. Izmantojot ķīniešu atlikumu teorēmu atrisināsim vienādojumu

$$x^2 \equiv 4 \pmod{30}.$$

Redzam, ka vienādojums ir ekvivalents sistēmai

$$\begin{cases} x^2 \equiv 4 \pmod{2} \\ x^2 \equiv 4 \pmod{3} \\ x^2 \equiv 4 \pmod{5}. \end{cases}$$

Pirmā vienādojuma atrisinājums ir $0 \pmod{2}$, otrā vienādojuma atrisinājumu kopa ir $\{1, 2\} \pmod{3}$, trešā vienādojuma atrisinājumu kopa ir $\{2, 3\} \pmod{5}$. Ir iespējams konstruēt 4 atlikumu klašu virknes:

$$(0, 1, 2), (0, 1, 3), (0, 2, 2), (0, 2, 3).$$

Katrai no šīm atlikumu klašu virknēm saskaņā ar ķīniešu atlikumu teorēmu ir iespējams piekārtot vienu atlikumu klasi mod 30, kas atrisi-

na sākotnējo vienādojumu. Piemēram, virknei $(0, 1, 3)$ atbilst sistēmas

$$\begin{cases} x \equiv 0 \pmod{2} \\ x \equiv 1 \pmod{3} \\ x \equiv 3 \pmod{5} \end{cases}$$

atrisinājums $x \equiv 28 \pmod{30}$. Pārējie atrisinājumi ir $2, 8, 22 \pmod{30}$.

1.4. piezīme. Ja ir dota sistēma

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{m_1} \\ x \equiv b \pmod{m_2}, \end{cases}$$

kurai $LKD(m_1, m_2) = d > 1$, tad viens acīmredzams šķērslis atrisinājumu eksistencei ir šāds: ja $a \not\equiv b \pmod{d}$, tad reducējot abus vienādojumus $\pmod{d}$, iegūsim pretrunu. Izrādās, ka tas ir vienīgais šķērslis.

1.4. teorēma. (*divu vienādojumu pastiprinātā ķīniešu atlikumu teorēma, 7.gs. AD*) Apzīmēsim $LKD(m_1, m_2)$ ar d .

1. Ja $a \not\equiv b \pmod{d}$, tad sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{m_1} \\ x \equiv b \pmod{m_2} \end{cases}$$

nav atrisinājumu.

2. Ja $a \equiv b \pmod{d}$, tad dotajai vienādojumu sistēmai ir tieši viens atrisinājums pēc moduļa $MKD(m_1, m_2)$.

PIERĀDĪJUMS 1. Tā kā $d|m_1$ un $d|m_2$, tad x apmierina arī sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{d} \\ x \equiv b \pmod{d}, \end{cases}$$

no kuras seko, ka $a \equiv b \pmod{d}$.

2. Tā kā $LKD(m_1, m_2) = d$ un $d|a - b$, tad $a - b = q \cdot d$ var tikt izteikts kā m_1 un m_2 lineāra kombinācija: eksistē veseli skaitļi u_1 un

u_2 tādi, ka

$$a - b = u_1 m_1 + u_2 m_2.$$

Definēsim $\tilde{x} = a - u_1 m_1 = b + u_2 m_2$. Redzam, ka $\tilde{x}$ apmierina doto sistēmu, tātad tā klase mod $MKD(m_1 m_2)$ arī apmierina sistēmu.

Vienīgums tiek pierādīts kā klasiskajā ķīniešu atlikumu teorēmā.

1.5. piezīme. Iepriekšējās teorēmas cits formulējums: ja $a \equiv b \pmod{d}$, tad sistēma

$$\begin{cases} x \equiv a \pmod{m_1} \\ x \equiv b \pmod{m_2} \end{cases}$$

ir ekvivalenta vienam vienādojumam

$$x \equiv c \pmod{MKD(m_1, m_2)}.$$

1.4. piemērs. Atrisināsim sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{6} \\ x \equiv 4 \pmod{20}. \end{cases}$$

Redzam, ka $LKD(6, 20) = 2$ un $2 \equiv 4 \pmod{2}$, tātad sistēmai ir atrisinājumi. Redzam, ka $4 - 2 = 2 = 1 \cdot 20 - 3 \cdot 6$, tātad

$$x \equiv 4 - 1 \cdot 20 = 2 - 3 \cdot 6 = -16 \equiv 44 \pmod{60}.$$

1.5. teorēma. Apzīmēsim $LKD(m_i, m_j)$ ar d_{ij} .

1. Ja $a_i \not\equiv a_j \pmod{d_{ij}}$ vismaz vienam pārim i, j , tad sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \end{cases}$$

nav atrisinājumu.

2. Ja $a_i \equiv a_j \pmod{d_{ij}}$ visiem pāriem i, j , tad vienādojumu sistēmai

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \end{cases}$$

ir tieši viens atrisinājums pēc moduļa $MKD(m_1, m_2, \dots, m_s)$.

PIERĀDĪJUMS Līdzīgi klasiskajam gadījumam.

1.6. piezīme. Iepriekšējās teorēmas cits formulējums: ja izpildās visi nosacījumi $a_i \equiv a_j \pmod{d_{ij}}$, tad sistēma

$$\begin{cases} x \equiv a_1 \pmod{m_1} \\ x \equiv a_2 \pmod{m_2} \\ \dots \\ x \equiv a_s \pmod{m_s} \end{cases}$$

ir ekvivalenta vienam vienādojumam

$$x \equiv c \pmod{m_1 m_2 \dots m_s}.$$

1.5. piemērs. Atrisināsim sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv 4 \pmod{6} \\ x \equiv 2 \pmod{10} \\ x \equiv 7 \pmod{105}. \end{cases}$$

No sākuma atrisināsim sistēmu, kas satur pirmos divus vienādojumus:

$$\begin{cases} x \equiv 4 \pmod{6} \\ x \equiv 2 \pmod{10}. \end{cases}$$

Redzam, ka atrisinājumi eksistē. $4 - 2 = 2 = 2 \cdot 6 - 1 \cdot 10$, tātad atrisinājums ir klase

$$x \equiv 4 - 2 \cdot 6 = -8 \equiv 22 \pmod{30}.$$

Iegūsim mazāku sistēmu

$$\begin{cases} x \equiv 22 \pmod{30} \\ x \equiv 7 \pmod{105}. \end{cases}$$

Redzam, ka $LKD(30, 105) = 15$ un $22 \equiv 7 \pmod{15}$, tātad atrisinājumi

eksistē. Ievērosim, ka $MKD(30, 105) = 210$. $22 - 7 = 15 = (-3) \cdot 30 + 1 \cdot 105$, tāpēc

$$x \equiv 22 + 3 \cdot 30 = 112 \pmod{210}.$$

2. 9.mājasdarbs

9.1 Atrisiniet vienādojumu sistēmas

(a)

$$\begin{cases} x \equiv 4 \pmod{7} \\ x \equiv 5 \pmod{11} \end{cases}$$

(b)

$$\begin{cases} x \equiv 3 \pmod{8} \\ x \equiv 2 \pmod{9} \end{cases}$$

(c)

$$\begin{cases} x \equiv 10 \pmod{12} \\ x \equiv 16 \pmod{18} \end{cases}$$

9.2 Atrisiniet vienādojumu sistēmas

(a)

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{5} \\ x \equiv 3 \pmod{7} \\ x \equiv 4 \pmod{11} \end{cases}$$

(b)

$$\begin{cases} x \equiv 1 \pmod{8} \\ x \equiv 9 \pmod{20} \\ x \equiv 4 \pmod{15} \end{cases}$$

9.3 Izmantojot ķīniešu atlikumu teorēmu atrisiniet vienādojumu

$$x^2 \equiv 19 \pmod{30}.$$

9.4 Studentiem ir trīs dažādi studiju kursi - A, B un C. Semestra pirmajā nedēļā pirmdien notiek nodarbība kursā A, otrdien - kursā B, trešdien - kursā C. Starp divām kursa A nodarbībām ir divas brīvas dienas, starp divām kursa B nodarbībām ir trīs brīvas dienas, starp divām kursa C nodarbībām ir četras brīvas dienas (nodarbības notiek bez brīvdienām). Nodarbības tiek atceltas, ja vienā dienā iekrīt visas trīs nodarbības. Kad pirmo reizi tiks atceltas nodarbības?